Î ïåðñïåêòèâàõ ëèíãâîòåêñòîëîãè÷åñêîãî èññëåäîâàíèÿ ðóññêèõ ëåòîïèñåé

Àâòîð Ñàèäà Ðàäèêîâíà Çàéíóëëèíà
20.09.2009 ã.
Ïîñëåäíÿÿ îáíîâëåíèå 24.09.2009 ã.

This paper considers what possibilities are opened for linguists using new information technologies for linguistic-textological investigations. The one- and multi-textual modules of retrievals and queries help the user to carry out fast and qualitative search in one manuscript and to compare the whole manuscripts or their parts (fragments) between themselves.

Â íàñòîÿùåå âðåìÿ â îòå÷åñòâåííîé ëèíãâèñòèêå îñîáîå âíèìàíèå óäåëÿåòñÿ âîïðîñàì èçó÷åíèÿ ÿçûêîâîé êàðòèíû ìèðà (êàê èíäèâè
ßçûê ïðåäñòàˌò êàê ñâîåîáðàçíîå ñðåäñòâî äîñòóïà ê ÷åëîâå÷åñêîìó ñîçíàíèþ; èìåííî ïðè åãî ïîìîùè ÷åëîâåê ìûñëèò è, ãëàâíîå, èçë
ïîäîáíûõ òðóäîâ íàïðàâëåíî íà ñèíõðîííîå èçó÷åíèå ÿçûêà, íà ðàáîòó ñ ñîâðåìåííîé èññëåäîâàòåëü ÿçûêîâîé ëè÷íîñòüþ èëè æå ÿçûê

Èçó÷åíèå äàííîãî àñïåêòà â äèàõðîíèè çà÷àñòóþ ïðîèçâîäèòñÿ ïî òåì æå ïðèíöèïàì. Ìåæäó òåì, èíîé îáúåêò èññëåäîâàíèÿ - â äàííî
â ïðîöåññå ðå÷åâîãî îáùåíèÿ (êàê ýòî îáû÷íî áûâàåò â ñèíõðîííûõ èññëåäîâàíèÿõ); î åãî æèçíè ìû ìîæåì óçíàòü òîëüêî ïî äîøåäøèì
àðõåîëîãè÷åñêèõ ðàñêîïêè, à òàêæå äðóãèõ ñïîñîáîâ ðàáîòû ñ äîøåäøèì äî íàñ ìàòåðèàëüíûìè îáúåêòàìè ñðåäíåâåêîâîé êóëüòó
åäèíñòâåííûì äîñòîâåðíûì èñòî÷íèêîì ÿâëÿåòñÿ òåêñò.

Ó÷ˌíûìè (Ä. Ñ. Ëèõà÷ˌâûì, Ë. Ëåâè-Áðþëåì, Ê. Ã. Þíãîì è äð.) íåîäíîêðàòíî ïîäíèìàëñÿ âîïðîñ î íåñîîòâåòñòâèè äâóõ äèàõðîíè÷åñêè
íî è ñîîñîáû åãî îïèñàíèÿ» [Äàíèëåââñêèé 1999: 10]. Â ñâÿçè ñ ýòèì âñòàˌò ïðîáëåìà ïîíèìàíèÿ íàìè, ñîâðåìåííûìè ÷èòàòåëÿìè, äðåâíè
âîñïðèíèìàåì èìåííî òó èíôîðìàöèþ, êîòîðóþ õîòåë äîíåñòè äî ïîòîìêîâ ëåòîïèñåö, ÷òî ôîðìà ïî-ïðåæíåìó ñîîñîáíà ïåðåäàâàòü èçíà÷àëü
ñëîâàðíûì çíà÷åíèåì, ïóñòü è â òî÷íîñòè åìó ñîîòâåòñòâóþùèì, - íåîáõîäèì ïîäðîáíûé ëèíãâîñåìàíòè÷åñêèé àíàëèç êîíòåêñòà, óñëîâ

Â êà÷åñòâå ìàòåðèàëà äëÿ èçó÷åíèÿ íàìè áûë âûáðàí ðóññêèé ëåòîïèñíûé ïàìÿòíèê - «Ïîâåñòü âðåìåííûõ ëåò» ïî Ëàâðåíòüåâñêî
êîìïëèÿòèâíîãî õàðàêòåðà, ñîõðàíèâøèéñÿ â íåñêîëüêèõ ðàçíîâðåìåííûõ ñïèñêàõ, ñîçäàííûé â ýïîõó ñìåíû ðåëèãèîçíûõ ïàðàäèãì è,
ÿâëÿåòñÿ ïðèòÿãàòåëüíûì èññëåäîâàòåëüñêèì ìàòåðèàëîì íå òîëüêî äëÿ ëèíãâèñòîâ, íî è äëÿ ëèòåðàòóðîâåäîâ, èñòîðèêîâ, êóëü
èññëåäîâàíèåì ÏÂË çàíìàëèñü Ä. Ñ. Ëèõà÷ˌâ, Î. Â. Òâîðîãîâ, Â. Â. Êîëåñîâ, Å. Â. Äóøå÷êèíà, Ã. Ô. Êîâàëˌâ, Ô. Ï. Ôèëèí, À. Ñ. Ë
2001; Êîëåñîâ 2001; Äóøå÷êèíà 1973; Êîâàëˌâ 1980; Ôèëèí 1949; Ëüâîâ 1975; Íåêðàñîâ 1896, 1897; Õàóóðãàåâ 1979; Øàõìàòî

Ïðåæäå ÷åì ãîâîðèòü î ïîíèìàíèè íàìè îáðàçà ìûñëè äðåâíåðóññêîãî êíèæíèêà, íóæíî ðåøèòü, äëÿ ÷åãî îí ñîçäàâàë ñâî ˌ ïðîèçâåäåíè
ðàñïðîñòðàí ˌíîìó ìíåíèþ, ïðåäñòàâëåíà íå ñòîëüêî èñòîðèÿ Ðóñè êàê òàêîâàÿ, ñêîëüêî èñòîðèÿ å ˌ õðèñòèàíèçàöèè, èñòîðèÿ óñâî
âåðû ñîçäàòåëü ëåòîïèñíîãî òåêñòà âèäåë îäíó èç ñâîèõ êëþ÷åâûõ çàäà÷.

Ëþáàÿ àâòîðñêàÿ èíòåíöèÿ ðåàëèçóåòñÿ â òåêñòå ïðè ïîìîùè ñèñòåìû îöåíîê. Â ñíîâå êàæäîé îöåíî÷íîé ñèñòåìû ëåæèò ðÿä îïîçè
àáñîëþò, èäåàë. Â õðèñòèàíñêîì âåðîó÷åíèè âûñøåå íà÷àëî, ñîâåðøåíñòâî - Áîã; ïðåîáëàäàþùèé òèï îöåíèâàíèÿ â ïàìÿòíèêàõ äðå
õðèñòèàíñêîé (êîíæíîé) â òåêñòå ÏÂË ïðèñóòñòâóþ è äðóãèå öåíîñòíûå ñèñòåìû (ìèôîîîýòè÷åñêàÿ è îáûäåíîàÿ), íî õðèñòèàíñêà

Àâòîðñêàÿ èíòåíöèÿ, òàêèì îáðàçîì, ðåàëèçóåòñÿ â òåêñòå ïðè îïîìîùè òåèñòè÷åñêîé, ò.å. èñõîäÿùåé îò áîæåñòâåííîãî ñóáúåêòà,
ëþáô åñòü (1Èí 4:8)). «Öåíîñòíûå îðèåíòàöèè äðåâíåðóññêèõ àâòîðîâ ñêëàäûâàþòñÿ ïîä âëèÿíèåì Íîâîãî Çàâåòà è ñâÿòîîòå÷åñê

Ïîñêîëüêó äàííîå èññëåäîâàíèå íàïðàâëåíî íà èçó÷åíèå ñðåäíåâåêîâîé ðóññêîé ìåíòàëüíîñòè, ïðåäìåòîì áëèæàéøåãî ðàññìîòðåíèÿ
öåííîñòíîé ñèñòåìû - î ëþáâè. Ðå÷ü èä ˌò î ÿçûêîâûõ åäèíèöàõ ñ êîðíåì ëþá-, âñòðå÷àþùèõñÿ â ÏÂË ïî ËÑ.

Îáîçíà÷åííàÿ âûøå ìåòîäèêà ëèíãâîñåìàíòè÷åñêîãî êîíòåêñòîíãî àíàëèçà îáåñïå÷èâàåò èñòóäëûíîñòü íàñòîÿùåãî èññëåäîâàíèÿ. Äå
ëèíãâèñòè÷åñêîì àíàëèçå, íà ðàáîòå íåïîñðåäñòâåííî ñ òåêñòîì, è ýòî îáúÿñíèìî: òàêîãî ðîäà èññëåäîâàíèÿ íåîáõîäèìî ïðåäâàðÿòü
ðàçâèòèÿ èíôîðìàöèîííûõ òåõíîëîãèé ïîçâîëÿåò â çíà÷èòåëüíîé ìåðå îáëåã÷èòü ñòîÿùóþ ïåðåä ó÷ˌíûì çàäà÷ó. Ïðîãðåññèâíûé ïîãîîà

Â êà÷åñòâå èñòî÷íèêà íàìè áûëî èñïîëüçîâàíî ýëåêòðîííîå èçäàíèå ÏÂË ïî ËÑ, ñîâðåííîå ñ ôàêñèìèëüíûì èçäàíèåì è ïîóáëèêîâàííîå
êîëëåêöèè äðåâíåéøèõ è ñðåäíåâåêîâûõ ñëàâÿíñêèõ è ðóññêèõ òåêñòîâ (URL: http://manuscripts.ru). «Çíàêîìñòâî è ðàáîòà ñ ò
óñëîâíîñòè, ðàçâèòóé ïîèñê ïî ðàçëè÷íûì êðèòåðèÿì, ïïëó÷åíèå íåîáõîäèìîãî äëÿ íàó÷íûõ èññëåäîâàíèé óêàçàòåëåé, ñîçäàíèå ñðà
èõ ïîðòññå÷åíèÿ èëè ðàçíîñòè), âûÿâëåíèå ðàçíî÷òåíèé íåñêîëüêèõ äàèíèõ ïðè íàëè÷èè íîðìàëèçîâàííîãî îáðàçöà - âîò òîëüêî íåáîë

Äëÿ òîãî ÷òîáû ïðîèçâåñòè âûáîðêó èññëåäóåìûõ åäèíèö, ìû îáðàòèëèñü ê ìîäóëþ îäíîòåêñòîâîé çàïðîñíîé ôîðìû, êîòîðûé ïîçâîëèë
îáúåêòàì, íî è ïîçíàêîìèòüñÿ ñ êîíòåêñòàìè, â êîòîðûõ íîè ñóùåñòâóþò. Ðàíåå ïîèñê ïðîèçâîäèëñÿ ïî ïå÷àòíîìó èçäàíèþ, â êîòîðîì, êàê
ñëó÷àå îñóùåñòâëÿåòñÿ ïðàêòè÷åñêè âðó÷íóþ, ÷òî çàíèìàåò çíà÷èòåëüíîå êîëè÷åñòâî âðåìåíè.

Êîíå÷íî, â íàñòîÿùåå âðåìÿ ïîçíàêîìèòüñÿ ñ ëåòîïèñíûì òåêñòîì âîçìîæíî è â ñåòè Èíòåðíåò (íàïðèìåð, íà ñàéòå ñ ýëåêòðîííûìè ïóáëè
àêàäåìè÷åñêîãî èçäàíèÿ «Ïîëíîãîñóäàðñòâåííàÿ ðóññêèõ ëåòîïèñåé» è äð.), íî íè îäèí èç ñóùåñòâóþùèõ ýëåêòðîííûõ ðåñóðñîâ íå äàåò
(ñ ñîõðàíåíèåì ãðàôèêî-îðôîãðàôè÷åñêèõ îñîáåííîñòåé îðèãèíàëà) âûáîðêè ÿçûêîâûõ åäèíèö. Êðîìå òîãî, óïîìÿíóòûé âûøå ïîäóëü îá
íàñ îñîáåííî âàæíóþ ðîëü, ïîñêîëüêó íàïðÿìóþ îòâå÷àåò â íàñòîÿùåé ðàáîòå ìåòîäèêå áíàëèçà: ó÷èòûâàåòñÿ ñåìàíòèêà

Â õîäå èññëåäîâàíèÿ íåðåäêî âîçíèêàåò íåîáõîäèìîñòü îáðàùàòüñÿ è ê äðóãèì ëåòîïèñíûì ñïèñêàì â öåëÿõ ñîïîñòàâëåíèÿ «ïàðàëëà
ðàñõîæäåíèé. Ïðèâëå÷åíèå íåñêîëüêèõ ñïèñêîâ ïîçâîëÿåò ãîâîðèòü óæå íå ïðîñòî î ëèíãâîññåìàíòè÷åñêîì êîíòåêñòíîì àíàëèçå, íî óæ
ãëóáèíó, à ãëàâíîå - âèóóàëüíîñòü. Â íàøåé ðàáîòå ìû îáðàòèëèñü, ïîìèìî Ëàâðåíòüåâñêîãî (1377 ã.), ê äâóì äðóãèì ñïèñêàì - Èïà
íèìè íå òàê âåëèêà (ïäèí-äâà âåêà), íî îíà ïîçâîëèëà íàì ñîîñòàâèòü òåêñòû, óñòàíîâèòü íåêîòîðûå ðàçíî÷òåíèÿ è íà èõ îñíîâàíèè ñ

Âðó÷íóþ ïàðàëëåëüíûé ïîèñê ïî íåñêîëüêèì òåêñòàì îñóùåñòâèòü åùå áîëåå çàòðóäíèòåëüíî, ÷åì ïðîñòé ïîèñê ïî îäíîì òåêñòó. Íåñ
(ñì., íàïðèìåð, Áîðêîâñêèé 1935; Áóäàå 1989; Ãàíöîâ 1927; Ëÿïóíîâ 1900; Íåêðàñîâ 1896 è äð.), ÷åì ñîîñòàâëåíèþ íåñêîëüêèõ ôð
âîçìîæíîñòåé ñîâðåìåííûõ èíôîðìàöèîííûõ òåõíîëîãèé îïìîãëî íàì ðåøèòü è ýòó ïðîáëåìó. Ïîìèìî ìîäóëÿ îáíîâêîòîâîé çàïðîñíîé ôîðìû, ÈÀ
ê ïðåäñòàâëåíèþ äàííûõ -ìîäóëåì ìíîãîòâêñòîâîé çàïðîñíîé ôîðìû, ðåçóëüòàòîì ïðåäñòàâëåíèÿ êîòîðîãî ÿâëÿåòñÿ íå òîëüêî ñîáñòâåí
ïîëüçîâàòåëþ ïîëó÷àòü ñðàâíèòåëüíûå óêàçàòåëè ääèíèö ïî äàííûì íåñêîëüêèõ ðàçíîâðåìåííûõ ëåòîïèñíûõ ñïèñêîâ. Äëÿ ïîëó÷åíèÿ à
3) çàäàòü ïîèñê ïî âûáðàííûì îáúåêòàì. Ïðè âûáîðå â êà÷åñòâå ôîðìû ðåçóëüòàòà «òåñò» (îðèãèíàëüíûé èëè ïðåîáðàçîâàííûé) ïîè
êîíòåêñòàìè ïîñðåäñòâîì ññûëîê - ñèñòåìà âûäàåò ïåðå÷åíü èñêîìûõ ääèíèö â âèäå ñïèñêà (ïðÿìîãî èëè èíäåññèðîâàííîãî) èëè òàá

Ïîñëåäîâàòåëüíàÿ âûáîðêà ÿçûêîâîãî ìàòåðèàëà ïðè ïîìîùè ìîäóëåé ÈÀÑ «Ìàíóñêðèïò» è ïîñëåäóþùèé ëèíãâèñòè÷åñêèé êîíòåêñòî
ðåàëèçîâàíû âíóòðè ñî÷åòàíèé ñëîâ. Ðàáîòàÿ ñ ÿçûêîì ÏÂË, ìû èìåëè äåëî ñ ïðèíöèïèàëüíî îòëè÷íûì îò ñîîððàìåíûõ ñîîñîáàìè êîíöåï
ñåéá ìíæåñòâî ïðåäñòàâëåíèé, è òîëüêî â ðàìêàõ ñî÷åòàíèÿ âîçìîæíà àêòóàëèçàöèÿ ñìûñëà. Âñëåä çà Â. Â. Êîëåñîâûì ìû áóäåì
ÿçûêà» [Êîëåñîâ 1989: 138].

Â ñâÿçè ñ àêòóàëèçàöèåé ðàçëè÷íûõ ñìûñëîâ îêàçàëîñü âîçìîæíûì âûäåëèòü ðÿä ôîðìóé: cˆR• pSim]p] - ñî÷åòàíèå, ýêñïëèöèðóþ
g]Ç xmˆp… \]Xˆp… wmQe] euX…obQ‰ U†cQ pSim‹p… gi cˆR• pS¹m‹p… Wc]bi wi•Vp… 5 îá.);]e†p] cˆRiS… - î äðóæåñòâåíûõ
zpicV qS†U‹p…]g• opmQg• bQbu cˆRiS…]e†ˆpÕ Tm…{] o€ muo…ˆ 13 îá.); opSim]p] cˆRiS… - î þðèäè÷åñêîì çàêðåïëåíèè ìèðî
o€ oQe†e] {m] oi So†e… Ric‹m…opSie€] oi So†e] cˆU…e] TmV|…ob]e] 11 îá.); lmVR•SQp] S cˆRS] - îá îñîáîì ñîñòîÿíèè, ïðèáëè
([Sic…TQ] S€\mQp]o‹ b€ og u oSiWeu b]WSu] lmVR•SQ}V o€ g^e€ S€ cˆR€S]), è äð.

Òàêèì îáðàçîì, ïðåäñòàâëåíèå î ëþáâè â ÏÂË ïî ËÑ äàíî äîâîëüíî øèðîêî. Àíàëèç êîíòåêñòîâ, âêëþ÷àþùèõ ñëîâî ëþáîâü, ïîçâîëèë íå
ÿçûêîâîì óðîâíå (ýêñïëèêàöèÿ â ïðåääåëàõ ôîðìóëû-ñèíòàãìû).

Ïåðñïåêòèâû íàñòîÿùåãî èññëåäîâàíèÿ ìû ñâÿçûâàåì ïðåæäå âñåãî ñ ñîîñòîâëåíèåì óæå ïîëó÷åíîõ ïðè ðàáîòå ñ ËÑ ðåçóëüòàòî
ëèíãâîòåêñòîëîãè÷åñêèõ ìåòîäîâ àíàëèçà. ÈÀÑ «Ìàíóñêðèïò» ðàñïîëàãàåò òåêñòîâûì ìàòåðèàëîì ïî âñåì òð¸ì ñïèñêàì ÏÂË è ïîçâîë
òåêñòàì. Äëÿ äîñòèæåíèÿ äàííîé öåëè èíòåðíåò-ðåñóðñ ðàñïîëàãàåò òàêèè èíñòðóìåíòàìè, êàê ìîäóëè îáíîâêîòîâîé çàïð

Áëàãîäàðíîñòè

Ðàáîòà âûïîëíÿåòñÿ ïðè ïîääåðæêå Ôåäåðàëüíîãî ãðàíòñòâà ïî íáðàçîâàíèþ ÐÔ (àíàëèòè÷åñêàÿ âåäîìñòâåííàÿ öåëåâàÿ ïðîãðàìì
ãðàììàòè÷åñêîé ñåìàíòèêè äðåâíåðóññêîãî òåêñòà", 2.1.3/2987).

Ñïèñîê èñòî÷íèêîâ

Ëàâðåíòüåâñêàÿ ëåòîïèñü : «Ïîâåñòü âðåìåííûõ ëåò» ïî Ëàâðåíòüåâñêîìó ñïèñêó ëåòîïèñè // «Ìàíóñêðèïò: Ñëàâÿíñêîå ïèñüìåííîå í
2009. - Ðåæèì äîñòóïà: http://manuscripts.ru/mns/main?p_text=32500902.

Ëèòåðàòóðà

Äàíèëåâñêèé 1999 - Äàíèëåâñêèé, È. Í. Äðåâíÿÿ Ðóñü ãëàçàìè ñîâðåìåííèêîâ è ïîòîìêîâ (IX-XII ââ.): Êóðñ ëåêöèé: Ó÷åáíîå ïîñîáè
1999. - 399 ñ.

Êîâàë¸â 1997 - Êîâàë¸â, Í. Ñ. Äðåâíåðóññêèé ëèòåðàòóðíûé òåêñò: ïðîáëåìû èññëåäîâàíèÿ ñìûñëîâîé ñòðóêòóðû è ýâîëþöèè â à
1997. - 260 ñ.

Áàðàíîâ è äð. 2003 - Áàðàíîâ, Â. À. Ýëåêòðîííûå èçäàíèÿ äðåâíèõ ïèñüìåííûõ ïàìÿòíèêîâ è òåõíîëîãèÿ ñîçäàíèÿ ïîëíîòåêñòîâûõ áàç
"Èñòîðèÿ è êîìïüþòåð" / Â.À.Áàðàíîâ, À.À.Âîòèíöåâ, Ð.Ì.Ãíóòèêîâ, Î.Â.Çóãà, À.Í.Ìèðîíîâ, Ñ.À.Íèêèôîðîâà [è äð.] - Ì.; Áàðíàóë: Èçä-â

Êîëåñîâ 1989 - Êîëåñîâ, Â. Â. Äðåâíåðóññêèé ëèòåðàòóðíûé ÿçûê / Â.Â.Êîëåñîâ. - Ë.: Èçä-âî Ëåíèíãðàäñêîãî ãîñ. ói-òà, 1989. -